

SODOBNA SLOVENSKA KNJIŽEVNOST V AMERIKI

V članku sodobna slovenska književnost v Ameriki avtorica zariše nekaj temeljnih vprašanj, ki se pojavljajo pred raziskavo gradiva celotnega literarnega ustvarjanja v slovenskem jeziku v obeh Amerikah po drugi svetovni vojni. Shematično označi temeljna razmerja med centralno literarno ustvarjalnostjo in ustvarjalnostjo v diaspori. Članek označi in opredeli razsežnost zvrsti in oblike literarnega ustvarjanja sodobnih slovenskih pisateljev v Ameriki.

The present article attempts to answer a few basic questions raised by the investigation of the entire literary product in the Slovene language in both Americas after World War II. It outlines schematically the fundamental relationship between the central literary creativity and the creativity in the diaspora. It defines the range of genres and forms of the literary output of contemporary Slovene writers in America.

Vprašanje raziskovanja slovenske književnosti zunaj funkcionalnega narodnega bivanjskega območja, ki za Slovence pomeni območje centralne Slovenije skupaj z delom Koroške na avstrijskem ozemlju in Primorske na italijanskem ozemlju, najprej postavlja temeljna vprašanja o njeni povezavi, vključenosti, sorodnih značilnostih in posebnostih književnosti te vrste. Slovenska književnost zunaj funkcionalnega bivanjskega prostora je nastajala in še nastaja v emigrantskih skupnostih, ki so se oblikovale v organizirane kulturne skupine ali s posamezniki, ki pa so po večini povezani tudi z matično slovensko domovino. Organizacijska kulturna povezanost z domovino narodnega bivanjskega centra je ena izmed pogosto odločilnih pobud za nastanek in razvoj kulturno močnejše organiziranosti ustvarjalnih skupin ali posameznikov, pri tem pa povezanost ni le v organizacijskem pogledu, temveč v kulturni ambiciji skupin v diaspori in pogosto tudi v njenih političnih težnjah; sodobna slovenska književnost v Ameriki dokazuje možnost razumevanja takega stališča: pobuda za njeno organizirano dejavnost v kulturnih združenjih, gostota periodike in tiska ter izobraževalne institucije delujejo zaradi enakovredno obstoječih narodnih, kulturnih in tudi političnih pobud.

Značilnost književnosti v diaspori močno označuje in opredeljuje njena povezanost z matično narodovo kulturo in književnostjo v organizacijskem in vsebinskem pogledu. Ob tem je pomembna situacija generacije v emigraciji. Slovenska emigracijska kultura v Ameriki je značilna po svoji vsebinski dvojnosti, ki je vidna tudi v organizacijskih oblikah njenega delovanja. Starejša ekonomska emigracija je organizacijsko zelo razširjena predvsem v Združenih državah Amerike in v Kanadi, manj v Južni Ameriki. Politična emigracija, ki je nastala po drugi svetovni vojni, pa je svojo temeljno organizacijsko dejavnost osredinila v Južni Ameriki, čeprav del njenega intelektualnega in ustvarjalno močnejšega dela ostaja v Združenih državah. Organizacijske možnosti kulturnega delovanja in publiciranja vse povojno obdobje ostajajo v Južni Ameriki, v Argentini, kjer izhajata tudi dve slovenski literarni periodični publikaciji: *Meddobje* (izhaja od leta 1954) v okviru organizacije Slovenske kulturne akcije, ter še prej Koledar svobodne Slovenije (od leta 1949), ki se je 1964 preimenoval v *Zbornik Svobodne Slovenije*. Obe

periodični literarni publikaciji združujeta v svoji vsebini in v uredniškem konceptu družbeno publicistiko in literarno ustvarjanje.

V izvirnih rubrikah se je živo spoprijemalo z aktualnostjo v duhovnem življenju, s široko razgledanostjo pa se je bolj ali manj uspešno lotelavo splošnih kulturno-zgodovinskih vprašanj. Dobra je tudi literarna publicistika, ki se je omejevala na ideološko ustrezno tradicijo /.../ segala v slavistiko /.../ pomemben uspeh pa dosegla v prevajanju evropskih klasikov /.../ Leposlovni del revije je bil količinsko in kakovostno manjši, združeval pa je peresa lepih ustvarjalnih možnosti (Vinko Beličič, Milena Soukalova, Vladimir Truhlar, Milena Merlak, Žorko Simčič, Ruda Jurčec idr.).¹

V svojem konceptu odprta, v izvedbi programa pa politično določnejša publicistika povojne slovenske emigracije zajema ustvarjalnost skupine slovenskih pisateljev in pesnikov, ki pišejo v slovenskem jeziku. Jezik je temeljna skupna značilnost književnosti v diaspori in z jezikom je povezana tudi s središčnim narodnim kulturnim območjem. Jezikovna vez opredeljuje tudi kulturno in duhovno tradicijo njenega ustvarjanja v umetnosti in jezik sam zase pomeni tudi vključenost v vsebino narodove kulture. Zaradi svojih posebnosti, s katerimi književnost v diaspori oblikujejo okoliščine, v katerih nastaja, pa snov zahteva posebno obravnavo in tudi posebno vrednotenje. Ena izmed posebnosti slovenske književnosti v Ameriki je dejstvo, da je po svojem obsegu in organizacijskih možnostih izredno močna, tudi vztrajna, kljub kvalitativnemu nihanju in kljub družbeni distanci močno navezana na osnovni inspiracijski vir svojega delovanja, ki ga je še živeča generacija prinesla neposredno iz Slovenije.

Delovanje literarne in kulturne pobude, ki v obeh Amerikah združuje ustvarjalce v slovenskem jeziku, ima svoje korenine v (v Sloveniji) uveljavljeni generaciji dvajsetih in tridesetih let 20. stoletja. Vodilna osebnost generacije, publicist, pesnik in literarni kritik ter literarni zgodovinar Tine Debeljak je vseskozi vodilna osebnost tudi v organizacijskem pogledu, hkrati pa je tudi kritični spodbujevalec kulturne dejavnosti skupaj z ožjim krogom svojih sodelavcev in somišljenikov emigrantske skupnosti v Argentini. Njegov kulturni in duhovni koncept izvira iz (v domovini Sloveniji) izoblikovanih načel in izhodišč katoliškega kroga slovenskih ekspresionistov. Organizacijskim pobudam njegovega delovanja se je v emigraciji pridružilo tudi politično izhodišče vse njegove generacije oziroma skupine slovenskih emigrantov, ki jih združuje močno nasprotovanje komunizmu. To dejstvo je vse obdobje povojnega razvoja slovenske književnosti v ameriškem okolju spodbujalo vztrajno ustvarjalnost emigracijske skupnosti in jo hkrati vsebinsko oddvajalo od Slovenije, s tem da sta književnost v diaspori in v domovini Sloveniji izključevali druga drugo.

V literarnih povezavah med književnostjo v slovenskem jeziku v obeh Amerikah in matično slovensko književnostjo v obsegu funkcionalnega narodnega bivanjskega območja je značilno, da so mnogi literarni teksti izhajali na Tržaškem in na Koroškem (Mohorjeva družba v Celovcu) ter da v zamejskem tisku deluje živa vez informacij o slovenski književnosti zunaj meja matične Slovenije.²

¹ Jože Pogačnik, Slovensko zamejsko in zdmsko slovstvo, Trst 1972, 43/44.

² Martin Jevnikar, stalna rubrika v Mladiki od 1967 dalje.

Med značilnostmi slovenske književosti v obeh Amerikah najbolj izstopa njena močna navezanost na slovensko tradicijo v literarnem in duhovnem pogledu. V literarnem pogledu je vidna naslonitev predvsem na tradicijo katoliške poučne povesti in pesmi, pri čemer je značilno, da emigrantska periodika objavlja še veliko tekstov Antona Medveda, F. S. Finžgarja, Ksaverja Meška in Ivana Preglja. Močna je tudi tradicija slovenske ljudske motivike in predvsem s tem povezane literarne snovi iz življenja na vasi.

Princip ljudskega v duhovni tradiciji in predvsem v jeziku pa zajema le del literarnega ustvarjanja Slovencev v obeh Amerikah. Tudi značilna družbeno in celo ideološka označenost literarnih besedil izraža tradicionalno držo slovenske književnosti tudi v diaspori, še posebej zato, ker to dejstvo leži v bistvu njenega obstoja in njenega intenzivnega vztrajanja in akcijske ostrine.

Etična poantiranost, ljudski motiv in ideološki namen precej pomembnega dela slovenske emigrantske literature v obeh Amerikah se zato pogosto oblikuje kot spominska, dokumentarna ali esejistična proza, ki zajema tudi večji del gradiva literarne revije Meddobje in letnega Zbornika svobodne Slovenije. Prav v esejistiki se najbolj ohranja katoliška duhovna varianta slovenske intelektualne misli v funkciji politične akcije.

Ena izmed značilnosti slovenske književnosti v Ameriki je tudi dejstvo, da ima izjemno pomembno mesto poezija, kot najmočnejša zvrst po svojem obsegu in po estetski vrednosti na eni strani, predvsem pa po svoji moči samosvojega obnavljanja in dopolnjevanja, s katerim tradicijo slovenske poezije bogati z novimi motivi in s svojimi najboljšimi predstavniki tudi izpričuje osebno stilno rast in izpovedno avtentičnost.³

Slovenska poezija v diaspori med drugimi zvrstmi literarne dejavnosti kaže največji kvalitativni in vsebinski razpon. Kot najneposrednejša literarna forma je tu ljudsko preprosta pesem z nostalgичno vsebino, ki slavi lepoto domače zemlje in pesnikovo domovinsko čustvo, povezano z družinsko skupnostjo in spominom na otroštvo, ki je eden izmed pogostejših motivov te ritmično preproste rimane pesmi z ljudsko metaforo.

Drugi tip poezije je uporabil zgled slovenske simbolistične in kasnejše ekspresionistične poezije, kakršno je generacija literarnih sopotnikov katoliškega ekspresionizma prenesla tudi v emigracijo in s tem vplivala tudi na mlajše pesnike (Tine Debeljak ml., France Papež). Domovinskemu čustvu in nostalgичnosti se v tej poeziji pridruži osebna izpovednost z individualno bivanjsko tematiko, ljubezenska motivika in včasih že tudi formalni esteticizem, kar velja za najambicioznejšo poezijo (Vladimir Kos, Milena Soukal). Pesniki iščejo nov izraz, ki ustvarja poezijo že v novem svetu in novi duhovni povezavi, v kateri je tradicija slovenske književnosti sublimirana v jezikovnem gradivu. V izoblikovanosti te poezije pa je velik razpon in velika razlika med poezijo v Sloveniji in novo poezijo slovenskih pesnikov v emigraciji.

Med najpomembnejšimi ustvarjalci poezije je Vladimir Kos. Najobsežnejši del njegovega ustvarjanja je religiozna poezija; osebno izpovedno poezijo, ki je umetniško natančneje izdelana in literarno zanimivejša, pa oblikuje v

³ Pesniki Vladimir Kos, Milena Soukal, Rose Mary Prosen. (Mirko Jurak: *Major Themes in Poetry Written by Slovene Immigrants in the U. S. A. and Canada, Cross-Cultural Studies, American, Canadian and European Literatures: 1945–1985*, Ljubljana-Bled, 1988.)

kratkih pesemskih formah z naslonitvijo na tradicijo japonske poezije, kar daje zanimivo pesniško podobo v slovenskem jeziku. Vsebina Kosove poezije so portreti duševnih stanj v povezavi z motivi narave ali ljudi, ob tem pa so pogosti tudi motivi nostalgичne vsebine.

Skromnejša je slovenska dramatika, ki je doživljala živahen razvoj predvsem v Južni Ameriki, kjer je društvena dejavnost spodbujala gledališko dejavnost — emigrantski oder. Hkrati je dramski prikaz aktualne emigrantske tematike vsaj v prvem povojnem desetletju služil politični organizatorični agitaciji in za to priložnost izoblikoval posebno vrsto tradicionalne gledališke predstave himnične tragedije ali dramatičnega recitala s pogosto religiozno motiviko, vojno tematiko in strogo moralno poanto. Uprizarjajo pa pogosto tudi slovenske dramske tekste, za katere je značilna poučna vsebina (F. S. Finžgar, Janez Jalen).

Slovenska pripovedna proza v Ameriki se navezuje na slovenski roman in na kratko prozo v dvajsetih in tridesetih letih dvajsetega stoletja. Pri tem je gotovo odločilna kritiška misel Tineta Debeljaka, ki je v vsem obdobju razvoja slovenske literarne dejavnosti v obeh Amerikah usmerjal izhajanje slovenske književne produkcije. Ob tem je emigrantska publicistika združevala tudi zamejske pisatelje in obratno, tudi pisatelji, ki so živeli v Ameriki, so objavljali in še objavljajo svoja dela v Trstu ali Celovcu pri založbah in institucijah, ki izpričujejo nazorsko naklonjenost emigrantski književnosti.

Tudi periodika je vseskozi spodbujala pripovedništvo: po obsegu je zelo razširjena spominska in esejistična proza, dokumentarni članki in zgodovinska pričevanja in dnevniki. Ob gradivu, ki zajema predvsem snov vojnih doživetij in političnih dogodkov med vojno in po njej (odnos do komunizma, potek emigriranja, deportacije, taborišča deportirancev, naselitev v novem okolju, organiziranost kulturnega življenja), so posebej zanimivi prozni teksti s planinskimi motivi in mladinska pripovedna proza; obe vrsti sta zelo značilni za splošni izraz slovenske duhovne kulture.

Med pripovedniki slovenske emigracije v Ameriki je klasična oblika realističnega romana s stilnimi elementi ekspresionistične proze, kakršnega sta pisala v slovenski književnosti Ivan Pregelj in France Bevk, temeljni zgled v zgradbenem pogledu. Slovenski roman v Ameriki ne more eksperimentirati in ustvarjati novega pripovednega jezika, ker je njegovo temeljno načelo ohranjanje in ne iskanje novega. V jezikovnem pogledu zato še posebej neguje standardni jezik časa, v katerem ga je sprejemal in ga tudi že izoblikoval. Zato se giblje le v znanih stilnih obrazcih in z njimi upovedi pripoved v modelu, ki mu lahko da le malo individualnih posebnosti.

Med pomembnejšimi pisatelji pripovedniki je Karel Mauser s kmečkim romanom in z romanom usode z druge svetovne vojne z družbeno kritično poanto, posebej pa je zbudil pozornost njegov roman o dilemah duhovniškega poklica. Razen v nekaterih fragmentarnih kratkih prozah je vse njegovo delo tematsko in snovno povezano s Slovenijo, kar velja domala za vso obsežnejšo prozo slovenskih pisateljev povojne emigracije. To so še romanopisci Marjan Marolt, Ruda Jurčec, Stanko Kociper, Zorko Simčič, med katerimi je zadnji ustvaril pripovedno prozo izstopajoče literarne vrednosti (*Človek na obeh straneh stene*, 1957).

Za slovensko prozo v Ameriki je značilna tudi lirski kratka proza, v kateri pa se včasih pojavijo tudi teme iz življenja izseljencev v novem

okolju. Skoraj praviloma so socialno poantirane, pogosto portreti družinskih usod, moralnih in socialnih padcev z značilno nostalgичno šibkostjo slovenskega značaja, kar ustvarja lirične rešitve in elegične pripovedne konce.

Posebno poglavje v proznem pisanju slovenske emigracije so tako imenovana pričevanja, avtorski ali avtorizirani zapisi vojnih dogodkov. Značilnost ob teh pripovedih je pogosta anonimnost ali psevdonimnost pripovedovalcev, kar raziskovalca literature s tega področja še posebej vznemirja in obremenjuje.

Raziskovanje slovenske sodobne emigrantske književnosti omogočajo pogoste antologijske izdaje pripovedništva in poezije (Tine Debeljak, Panorama slovenskih izseljenskih ustvarjalcev v emigraciji, Koledar — Zbornik svobodne Slovenije, 1955; Dnevi Smrtnikov, 1960, ur. Alojz Geržinič; Jerneja Petrič, Naši na tujih tleh, Ljubljana, 1982), predvsem pa sprotno pregledovanje in bibliografije v emigrantski periodiki, ki ponosno poudarja svojo zvestobo slovenskemu jeziku in svojo vztrajnost v ustvarjanju slovenske književnosti v tujem okolju.

V zvezi s slovensko književnostjo v Ameriki in njenim razsežnim gradivom in posebno ideološko opredeljenostjo, ki zaradi ustvarjalne težavnosti položaja daje vprašanjem o literaturi še dodatne sociološke in zgodovinske naloge, je v tej predstavitvi le delno nakazana smer, v kateri bo lahko potekala natančna predstavitev njenega pomena.

ZUSAMMENFASSUNG

Im Beitrag *Slovenische Gegenwartsliteratur in Amerika* schneidet die Verfasserin einige Grundfragen an, die bei der Erforschung des Gesamtmaterials des literarischen Schaffens in slovenischer Sprache in beiden Teilen Amerikas nach 1945 auftreten. Schematisch wird das grundlegende Verhältnis zwischen dem zentralen literarischen Schaffen sowie dem Schaffen in der Diaspora gekennzeichnet. Der Beitrag benennt und bestimmt Gattungen und Formen der Literatur slovenischer Gegenwart Autoren in Amerika.